Зборник радова Математичкої института, Нова серија, књ. 4 (12), 1984.
Recueil des travaux de l'Institut Mathématique, Nouvelle série, tome 4 (12), 1984.

TENZOR DEFORMACIJE U NEKIM RELATIVISTIČKIM METRIKAMA

Dragi Radojević

U ovom radu ispitivaćemo tenzor deformacije u Ajnštajnovom, Švarcšildovom i modifikovanom Desiterovom kosmološkom modelu. Tenzor deformacije definiše se kao [1]

$$\tau_{\alpha\beta}=h_{\alpha}^{\rho}h_{\beta}^{\varphi}\mathscr{L}_{\xi}g_{\rho\varphi}, \tag{1}$$

gde je h_{α}^{ρ} tenzor projektor, $g_{\alpha\beta}$ je metrički tenzor posmatranog prostora, ξ_{α} je jedinični vektor vremenskog tipa, a $\mathscr{L}_{\xi}$ označava Liov izvod. Pošto je ξ_{α} vektor vremenskog tipa možemo da izaberemo koordinatni sistem u kojem će ξ_{α} biti jedinični vektor vremenske ose.

Cilj ovog rada je da se utvrdi polje deformacije posmatrača koji se kreće radijalno. Stoga ξ_{α} ima sledeći oblik

$$\xi_{\alpha}=\{\xi_1,\ 0,\ 0,\ \xi_4\}.$$

Za koordinatne transformacije $x^{\alpha}\to\overline{x}^{\alpha}$ pretpostavićemo da su oblika

$$\begin{aligned}
\overline{x}^1&=\overline{r}=\psi(r,\ t)=\psi(x^1,\ x^4),\\
\overline{x}^2&=\overline{\theta}=\theta=x^2,\\
\overline{x}^3&=\overline{\varphi}=\varphi=x^3,\\
\overline{x}^4&=\overline{t}=t+\mu(r)=x^4+\mu(x^1).
\end{aligned} \tag{2}$$

Tada komponente vektora ξ_{α} mogu da se izraze kao

$$\begin{aligned}
\xi_1&=\frac{\dfrac{\partial\overline{t}}{\partial r}}{\sqrt{-g^{11}\left(\dfrac{\partial\overline{t}}{\partial r}\right)^2-g^{44}\left(\dfrac{\partial\overline{t}}{\partial t}\right)^2}}=\frac{\dot{\mu}}{\sqrt{-g^{11}\dot{\mu}^2-g^{44}}},\\
\xi_4&=\frac{\dfrac{\partial\overline{t}}{\partial t}}{\sqrt{-g^{11}\left(\dfrac{\partial\overline{t}}{\partial r}\right)^2-g^{44}\left(\dfrac{\partial\overline{t}}{\partial t}\right)^2}}=\frac{1}{\sqrt{-g^{11}\dot{\mu}-g^{44}}}.
\end{aligned} \tag{3}$$

Novi sistem koordinata takođe je ortogonalan i važi

$$g^{\alpha\beta}\xi_\alpha \frac{\partial\psi}{\partial x^\beta}=0. \tag{4}$$

Četvorobrzina datog posmatrača imaće komponente

$$u_i=0, \quad u_4=1. \qquad (i=1,2,3)$$

Odredićemo prvo komponente tenzora $\tau_{\alpha\beta}$ iz definicije (1). (Metrike posmatranih modela su dijagonalne). Dobijamo sledeće komponente tenzora $\tau_{\alpha\beta}$ različite od nule

$$\begin{aligned}\tau_{11}&=2\frac{\partial\xi_1}{\partial x^1}-g^{11}\frac{\partial g_{11}}{\partial x^1}\xi_1,\\ \tau_{22}&=g^{11}\frac{\partial g_{22}}{\partial x^1}\xi_1,\\ \tau_{33}&=g^{11}\frac{\partial g_{33}}{\partial x^1}\xi_1.\end{aligned} \tag{5}$$

Mešovite komponente tenzora deformacije mogu da se izraze kao

$$\tau^\alpha_\beta=g^{\alpha\varphi}\tau_{\varphi\beta}. \tag{6}$$

Tenzor deformacije ispitivaćemo upravo u ovom obliku.

Posmatrajmo prvo tenzor deformacije u Ajnštajnovoj metrici koja može da se napiše kao [2]

$$ds^2=\frac{dr^2}{1-\frac{r^2}{R^2}}+r^2(d\theta^2+\sin^2\theta\, d\varphi^2)-dt^2.$$

Komponente tenzora deformacije koje su različite od nule, izračunavaju se iz formula (5) i (6)

$$\begin{aligned}\tau^1_1&=2\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)\left[\frac{\partial\xi_1}{\partial r}-\frac{r\xi_1}{R^2\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)}\right]\\ \tau^2_2&=\frac{2}{r}\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)\xi_1,\\ \tau^3_3&=\frac{2}{r}\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)\xi_1.\end{aligned}$$

Dobili smo da je $\tau^2_2=\tau^3_3$.

U ovom radu ispitaćemo samo slučaj kada je

$$\tau^2_2=\tau^3_3=E=\text{const}. \tag{7}$$

Iz tog uslova dobijamo jednačinu za određivanje funkcije μ koje se pojavljuje u transformacijama (2)

$$\dot{\mu}=\frac{E}{2}\frac{r}{\sqrt{\left(1-A\frac{r^2}{R^2}\right)\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)}},\qquad A=1-\frac{E^2R^2}{4}>0.$$

Rešenje ove jednačine glasi

$$\mu=\frac{-E^2R^2}{2\sqrt{A}}\ln\left\{\sqrt{1-\frac{r^2}{R^2}}+\sqrt{\frac{1}{A}-\frac{r^2}{R^2}}\right\}.$$

Ovo znači da postoje koordinatne transformacije koje obezbeđuju realizovanje uslova (7). Sada ima smisla računati i komponentu τ_1^1

$$\tau_1^1=\frac{E}{1-\frac{r^2}{R^2}}.$$

Dobijamo da je i ta komponenta pozitivna. U Ajnštajnovoj metrici deformacija je pozitivna ali nije ista u svim pravcima.

Razmotrimo sada tenzor deformacije u Švarcšilodovoj metrici. Ova metrika može da se napiše u obliku [3]

$$ds^2=\frac{dr^2}{1-\frac{2m}{r}}+r^2(d\theta^2+\sin^2\theta\, d\varphi^2)-\left(1-\frac{2m}{r}\right)dt^2.$$

U ovom slučaju dobijamo sledeće komponente tenzora deformacije koje su različite od nule, koristeći ponovo (5) i (6)

$$\tau_1^1=2\left(1-\frac{2m}{r}\right)\left[\frac{\partial\xi}{\partial r}+\frac{\frac{m}{r^2}\xi_1}{1-\frac{2m}{r}}\right],$$

$$\tau_2^2=\frac{2}{r}\left(1-\frac{2m}{r}\right)\xi_1,$$

$$\tau_3^3=\frac{2}{r}\left(1-\frac{2m}{r}\right)\xi_1.$$

I u ovom slučaju je $\tau_2^2=\tau_3^3$. Postavićemo ponovo uslov

$$\tau_2^2=\tau_3^3=S=\text{const.} \tag{8}$$

Ovaj uslov daje sledeću jednačinu za μ

$$\dot{\mu}=\frac{r\sqrt{r}}{\left(1-\frac{2m}{r}\right)\sqrt{r^3+\frac{4}{S^2}r-\frac{8m}{S^2}}}.$$

Rešenje ove jednačine izražava se preko eliptičkih funkcija. Međutim, mi ćemo ovde posvetiti pažnju oblasti koja se nalazi oko Švarcšilodovog »horizonta«, odnosno odredićemo približno rešenje pod uslovom da je

$$2m-\varepsilon<r<2m+\varepsilon,$$

gde je ε mala veličina. U toj oblasti član r^3 je dominantan u izrazu pod korenom u imeniocu. Aproksimacija u kojoj ćemo zanemariti ostale članove dozvoljava pojednostavljenje i tako možemo da dobijemo

$$\dot{\mu}=\frac{1}{1-\frac{2m}{r}}.$$

U oblasti neposredno ispod »horizonta«, gde je $r=2m-\varepsilon$ dobija se rešenje

$$\mu=r-2m+2m\,ln\,(2m-r).$$

Izvan singulariteta, iznad horizonta, gde je $r=2m+\varepsilon$ dobija se rešenje

$$\mu=r-2m+2m\,ln\,(r-2m).$$

Tim rešenjem zadovoljen je uslov (8). Komponenta τ_1^1 dobija vrednost

$$\tau_1^1=S\frac{1-\frac{3m}{r}}{1-\frac{2m}{r}}.$$

U Švarcšilodovoj metrici deformacija je pozitivna u oblasti gde je $r\in(0,2m)\cup(3m,+\infty)$ a negativna kada $r\in(2m,3m)$.

Na kraju posmatrajmo tenzor deformacije i u modifikovanoj Desiterovoj metrici [4], koja može da se napiše u obliku

$$ds^2=\frac{dr^2}{1-\frac{r^2}{R^2}}+r^2(d\theta^2+\sin^2\theta\,d\varphi^2)-\left(\frac{a+R\sqrt{1-\frac{r^2}{R^2}}}{a+R}\right)^2dt^2.$$

Koristeći još jednom (5) i (6) dobijamo sledeće komponente tenzora deformacije koje su različite od nule

$$\tau_1^1=2\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)\left[\frac{\partial\xi_1}{\partial r}-\frac{r}{R^2}\frac{\xi_1}{1-\frac{r^2}{R^2}}\right],$$

$$\tau_2^2=\frac{2}{r}\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)\xi_1,$$

$$\tau_3^3=\frac{2}{r}\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)\xi_1.$$

I u ovoj metrici komponente τ_2^2 i τ_3^3 su jednake. Postupićemo kao i u prethodna dva primera. Postavićemo uslov.

$$\tau_2^2 = \tau_3^3 = k = \text{const.} \tag{9}$$

Jednačina koja određuje funkciju μ glasi

$$\dot{\mu} = \frac{k(a+R)r}{\left(a+R\sqrt{1-\frac{r^2}{R^2}}\right)\sqrt{\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)\left[4\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)+k^2r^2\right]}}.$$

Iz te jednačine dobija se

$$\mu = \frac{-kR(a+R)}{\sqrt{A^2a^2+k^2R^4}} \ln \frac{A\sqrt{1-\frac{r^2}{R^2}}+\sqrt{4\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)+k^2r^2}+\frac{Aa}{R}-\sqrt{\left(\frac{Aa}{R}\right)^2+(kR)^2}}{A\sqrt{1-\frac{r^2}{R^2}}+\sqrt{4\left(1-\frac{r^2}{R^2}\right)+k^2r^2}+\frac{Aa}{R}-\sqrt{\left(\frac{Aa}{R}\right)^2+(kR)^2}},$$

$$A = \sqrt{4-k^2R^2}, \qquad 0 < kR < 2.$$

Tako smo dobili transformacije koje zadovoljavaju uslov (9). Sada možemo da odredimo i komponentu τ_1^1

$$\tau_1^1 = \frac{k}{1-\frac{r^2}{R^2}}.$$

Komponenta τ_1^1 je pozitivna. Deformacija je i u ovom slučaju pozitivna ali nije izotropna, odnosno nije ista u svim pravcima.

Literatura

[1] Lukačević I., *On relative deformation and vorticity in relativistic kinematics*; Publ. Inst. Math. N. S. **19** (33), 1975.

[2] Tolman R. C., *Relativity, thermodynamics and cosmology*; Oxford; Clarendon Press, 1950.

[3] McVittie G. C., *General relativity and cosmology*; The University of Illinois Press, Urbana, 1965.

[4] Мальцев В. К. — Марков М. А., *К вопросу о сингулярности в модели Де Ситтера*; Труд. физ. инст. Лебедева, Т. **96**, 1977.

LE TENSEUR DE DEFORMATION DANS CERTAINES METRIQUES RELATIVISTES

Résumé

On considère ici le tenseur de déformation dans les métriques d'Einstein, de Schwarzschild et dans la métrique modifiée de De Sitter. Le tenseur de déformation

est défini par

$$\tau_{\alpha\beta} = h_\alpha^\rho h_\beta^\varphi \mathscr{L}_\xi g_{\rho\varphi},$$

ou h_α^ρ est le tenseur projecteur, $g_{\rho\varphi}$ est le tenseur métrique, ξ_α est le vecteur orienté dans le temps et $\mathscr{L}_\xi$ est la dérivation de Lie par rapport à ξ_α.

On obtient, dans les métriques considerées, la déformation positive, mais pas isotrope, i. e. elle n'est pas égale dans toutes les directions.

Dragi Radojević,
Matematički Institut
Knez Mihailova 35
11000 Beograd